

Проблеми на специализацията на производството в Южен централен район

Гл. ас. д-р ЙОРДАНКА ИКОВА
Доц. д-р СТЕЛА ТОДОРОВА
Аграрен университет – Пловдив
E-mail: jd.ikova@abv.bg
E-mail: stelatorodova_au@hotmail.com

Специализацията на земеделското производство е фактор за ефективното функциониране и повишаване на жизнеността на земеделските стопанства.

Обект на изследване в настоящата разработка е специализацията на земеделското производство в Южен централен район (ЮЦР). Изборът на района на изследване е базиран на множество обективни причини. Южен централен район по Брутен вътрешен продукт (БВП) на човек от населението е на второ място с ръст от 156,6% за периода 2000-2010 г., след Югозападния район.

Целта е на основата на съществуващото състояние на растениевъдното производство в района да се направи анализ на специализацията му и да се очертаят тенденциите на развитие.

За постигане целите на изследването се използвани както данни от собствено анкетно проучване, така и данни на Министерството на земеделието и храните (МЗХ) и Националния статистически институт (НСИ), и допълнителни изчисления на авторите. При избора на общините за изследване целта беше да се обхване разнообразието в Южен централен район по отношение на: структура на икономиката в общините; степен на развитие на общините; равнище на развитие на инфраструктурата; природно-климатично разнообразие; икономическа активност на населението. Избраните четири общини са: **община Съединение, община Марица, община Стамболийски и община Родопи**. Формирана е извадка от 75 земеделски стопанства с различен организационен статут в посочените общини.

При определяне на извадката е използван **гнездовият подбор**. В литературата гнездовият подбор е известен още като **сериен и многостепенен**. При него формирането на извадката протича на две или повече равнища. При спазване принципа на случайността гнездовият подбор осигурява надеждни резултати.

Направен е кратък теоретичен преглед на проблема за специализацията в нашата и чуждата литература. Доказано е, че тенденциите в равнището и динамиката на специализацията през последните десетилетия са зависими от структурните изменения в селското стопанство на страната. Типологията на стопанствата дава възможност да се определя тяхната специализация и икономически размер, като се използва единен метод за класифициране, в зависимост от дела на площите с отглеждани култури и броя животни, изчислен в **стандартни разлики**.

Направено е разпределение на стопанствата според стандартната им разлика по специализация през 2007 г. и 2009 г. и са проследени тенденциите в нейното изменение. Доходността на стопанствата е различна, в зависимост от специализацията им.

В резултат на проведеното изследване са очертани следните изводи:

- Специализацията на растениевъдното производство е съсредоточена в малките и средните стопанства. Общата тенденция е валидна и за отделните типове специализация.
- Броят на малките стопанства проявява тенденция към намаляване.
- Темповете на нарастване на средните специализирани стопанства са ниски.
- Големите специализирани стопанства са много малко и тяхното нарастване е символично при всички типове специализация.

Тенденциите на развитие на специализираните стопанства и тяхната икономическа ефективност са разнопосочни. Специализацията в зърнопроизводството е с нарастваща икономическа ефективност, затова размерът и броят на тези стопанства непрекъснато нараства. При другите типове специализация се очертава трайна тенденция на спад в икономическата ефективност. Най-сериозен и постоянен е спадът при зеленчукопроизводството.

Увод

Селското стопанство заема значително място в икономиката на България, за разлика от повечето европейски страни, в които делът на селското стопанство в създавания БВП е незначителен. Стабилното положително развитие на икономиката на страната намали относителната тежест на земеделието по отношение на създаваните от него БВП и Брутна добавена стойност (БДС) в последните години. Но и при тези обстоятелства аграрният сектор и в бъдеще ще играе важна роля, особено предвид значението му за развитието на икономиките на селските райони. Земеделието ще остане основен източник на доходи и главна допирна точка между хората и околната среда.

Специализацията в рамките на националната икономика, както и в селското стопанство като отрасъл, в неговите подотрасли и в селскостопанската производствена единица не е самоцел. Тя е средство за утвърждаване на такова развитие на отраслите и културите в селскостопанските предприятия, което във висока степен съответства на конкретните природни и икономически условия. Специализацията на земеделското производство е фактор за ефективното функциониране и повишаване на жизнеността на земеделските стопанства, което е решаваща предпоставка за присъствието и просперитета на Република България в модерното европейско земеделие.

Преглед на литературата

В българската аграрикономическа литература проблемът за специализацията на селското стопанство е задълбочено дискутиран основно в периода на кооперативното земеделие. В най-ново време проблемът за специализацията на земеделските стопанства е предмет на изследване на аграрикономистите И. Кънчев, Н. Вълчев, Х. Башев, М. Кръстева, М. Младенова и др. В техните научни публикации се разработват и извеждат основните форми на специализация; връзката на специализацията с размера на земеделските стопанства; перспективите на специализацията в условията на пазарното стопанство и др.

В руската икономическа литература темата за специализацията в селското стопанство присъства десетилетия и детайлно се изследва примерът на СССР и Русия. Специализацията като ориентация на производителите към производство на особено тесен и ограничен асортимент продукция и/или нейните елементи определят учените В. Бирюков, Зверев и др. (2003). Специализацията в селското стопанство в нейния продуктов аспект, като се отчитат регионалните особености, е обект на изследване от Г. Курманова (1992) и Д. Вермель (2000).

Специализацията в селското стопанство се изследва от много американски учени. Анализите са предимно с практическа насоченост. Важен извод в изследванията си прави Tristan (2007), според който по-високите нива на специализация във всички отрасли по принцип са свързани с по-високи темпове на растеж и „икономии от мащаба”, а не от „икономии на обхвата”. Високоспециализираните отрасли и ферми движат растежа и развитието на фирмите и стопанствата в селското стопанство.

За да установи равнището на регионалната специализация, съвременният английски аграрикономист Clothier (2008) прилага индексния метод. Той доказва, че тенденциите в равнището и динамиката на специализацията през последните десетилетия са зависими от структурните изменения в селското стопанство, и прави извода, че повишаването на ефективността от специализацията е свързано с икономията от мащаба и намаляването на разходите за единица продукция.

Връзката между специализацията, размерите на земеделските стопанства и ефективността на производството се изследва от европейските аграрикономисти Mathijs, Vranken (2001) и Swinnen (2004). Те доказват с данните, които анализират, превъзходството на фамилните земеделски стопанства в растениевъдството пред корпоративните организации. Това твърдение не се отнася за животновъдството, където повечето фамилни ферми са далеч от желаната граница на ефективността.

От обзора на научните публикации у нас и в чужбина, които имат за предмет на изслед-

ване понятието „специализация в селското стопанство”, може да се направят следните обобщени констатации:

- Български и руски автори изследват теоретичните основи на специализацията и отделят много внимание на селското стопанство. Това е свързано с етапа на търсене на рационални решения при избора на ефективни стопански структури в селското стопанство в периода на планова икономика.

- У нас, в научните изследвания, в условията на пазарна икономика (след 1989 г.) специализацията се разглежда предимно в нейния продуктово-отраслов и технологичен аспект. Изследванията на специализацията в регионален аспект са малко.

Методика на изследване

Изборът на обект на изследване е един от най-важните методически въпроси на настоящата разработка. Това произтича както от голямото разнообразие на земеделските стопанства в страната, така и от възможността за определяне на границите на изследваната съвкупност. В тази връзка обект на изследване са земеделските стопанства в ЮЦР. Освен на субективни, изборът на района на изследване е базиран и на множество обективни причини, които правят това решение не само приложимо, но и целесъобразно.

В района силно развито е растениевъдството (зърнопроизводство, зеленчукопроизводство, овощарство, лозарство, етеричномаслени култури, голяма част от производството на оризова арпа), отглеждат се над 100 вида земеделски култури, развива се и животновъдството.

За целта на настоящото изследване, при определяне на извадката е използван **гнездовият подбор**. В литературата гнездовият подбор е известен още като **сериен и многостепенен**. При него формирането на извадката протича на две или повече равнища. Първо се прави извадка от по-големи съставни единици, наречени гнезда, например населени места и др. След това от гнездата се избират статистическите единици, които се включват в извадката. Ако е необходимо, подборът може да протече на три и повече степени. При спаз-

ване принципа на случайността на отделните степени гнездовият подбор осигурява надеждни резултати за статистически оценки.

За постигане целите на изследването са използвани както данни от собствено анкетно проучване, така и данни на МЗХ и НСИ, и допълнителни изчисления на авторите. Формирана е извадка от 75 земеделски стопанства с различен организационен статут в четири общини на Пловдивска област. При избора на общините за изследване целта беше да се обхване разнообразието в Южен централен район по отношение на: структура на икономиката в общините; степен на развитие на общините; равнище на развитие на инфраструктурата; природно-климатично разнообразие; икономическа активност на населението.

Избраните четири общини в Пловдивска област са: **община Съединение, община Марица, община Стамболийски и община Родопи**.

В първото равнище на подбор са оформени четири съставни единици, представляващи всички стопанства в четирите общини, с растениевъдна специализация. Стопанствата с животновъдна специализация не са включени, тъй като не са обект на настоящото изследване. На второто равнище всяко едно от четирите гнезда е разделено на четири съвкупности, които представляват четири организационни структури във всяка община - регистрирани земеделски производители, еднолични търговци, дружества и земеделски кооперации. От тези 16 съставни единици чрез случаен безвъзвратен подбор бяха избрани анкетиранията стопанства.

Място и роля на Южен централен район в икономиката на страната

ЮЦР по БВП на човек от населението е на второ място с ръст от 156,6% за изследвания десетгодишен период, след Югозападния район, който има ръст от 263%, а най-малък е ръстът в Северозападния район. По-високите нива на БВП на човек от населението са свързани с факта, че населението на страната по райони за този период прогресивно намалява, в резултат на икономическата емиграция на

Таблица 1. Брутен вътрешен продукт и брутна добавена стойност в България и в Южен централен район
Table 1. Gross domestic product (GDP) and gross value added (GVA) in Bulgaria and in the SCR

Години Years	Мерни единици	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
БВП	млн. лв.	27 399	30 299	33 189	35 812	39 824	45 484	51 783	60 158	69 295	68 322	70 511
GDP	млн. лв.	4 237	4 714	4 992	5 547	6 224	7 039	7 843	8 741	8 741	9 776	9 924
БВП на човек от насел.	лева	3 353	3 829	4 218	4 577	5 118	5 877	6 726	7 857	9 090	9 007	9 359
GDP per capita	лева	2 543	2 937	3 130	3 499	3 950	4 495	5 036	5 640	6 340	6 256	6 525
БДС	млн. лв.	23 983	26 602	29 459	31 199	33 881	38 494	43 424	50 575	57 733	58 695	60 716
GVA	млн. лв.	3 741	4 139	4 431	4 820	5 295	5 957	6 577	7 346	8 145	8 240	8 545
БДС България	млн. лв.	3 251	3 472	3 489	3 487	3 635	3 491	3 113	2 824	4 132	2 841	2 976
Иконом. сектори GVA BG by sectors	млн. лв.	6 208	7 173	7 936	8 634	9 239	11 158	13 379	16 395	17 987	18 395	17 881
Услуги	млн. лв.	14 523	15 957	18 034	18 999	21 007	32 845	26 932	31 355	35 617	37 460	39 860
Селско и горско стоп.	млн. лв.	702	699	722	784	852	797	736	693	1 008	616	669
БДС ЮЦР по иконом. сектори GVA SCR by sectors	млн. лв.	861	1 087	1 051	1 250	1 444	1 787	2 367	2 867	2 949	3 157	3 257
Услуги	млн. лв.	2 178	2 352	2 658	2 786	3 000	3 374	3 747	3 786	4 187	4 468	4 619

Източник: НСИ, статистически годишници - 2001-2011 г.
Source: NSI, Statistical Yearbooks 2001-2011.

голяма част от младите хора и хората в трудоспособна възраст, и демографския срив в страната.

Създаваната БДС в България от 2000 г. до 2010 г. непрекъснато нараства от 23 983 млн. лв. през 2000 г. на 60 716 млн. лв. през 2010 г., с ръст от 153%, равен на ръста на БВП за същия период, без колебанията, които има БВП през 2009 г. Водещ в създаването на БДС е Югозападният район с ръст от 252,5%, следван от ЮЦР - със 128,4%, най-нисък е ръстът в Северозападния район - 53,3

Анализът на показателя БДС за по-дълъг период от време, както и очертаните тенденции за приноса на селскостопанския отрасъл в създаваната БДС в страната и по статистически зони, показват, че отрасълът е чувствителен и силно податлив към измененията в икономическата политика, в т. ч. и в политиката по отношение на селското стопанство. На хаотичните изменения в политиката съответстват хаотични промени в резултатите от функционирането на отрасъла, измервани с БДС.

Специализация на земеделските стопанства според юридическия им статут

При зърнено-житните култури водещи са стопанствата на физически лица с относителен дял над 95%, който само през 2005 г. е по-

нисък - 71,6%, без това да се съпътства с рязко нарастване на относителния дял на другите видове стопанства. Тези стопанства разполагат със значителна по размери ИЗП, което им дава възможност за тясна специализация. Следват ги кооперациите, ЕТ и търговските дружества, но относителният им дял е значително по-малък - 0,9%. Участието на сдруженията и другите стопански форми в отглеждането на зърнено-житни култури като относителен дял е символично (табл. 3). При зърнено-бобовите култури ситуацията се повтаря както при зърнено-житните. Тук делът на стопанствата на физически лица е почти 100%, а всички останали имат дял под 1%.

При маслодайните култури отново най-голям е делът на стопанствата на физически лица, който варира от 91,65 през 2003 г. до 82,1% през 2007 г. и 88,4% за 2011 г. Всички други форми на стопанства, с изключение на групата на сдруженията и други, са над 1%. През 2005 г. делът на ЕТ е 21,1%, на кооперациите - 30,5%, а на търговските дружества - 16,06%, което показва, че специализацията в производството на маслодайните култури обхваща и тези стопански форми.

От влакнодайните култури основно памукът се отглежда главно в стопанства на физически лица между 50 и 79% за периода 2003-2007 г. Сериозен е и делът на кооперациите, но през годините той намалява, кое-

Таблица 2. Дял на селското и горското стопанство в БДС на ЮЦР и делът им в БДС - в селското и горско стопанство на България (в %)
 Table 2. Share of agriculture and forestry in GVA of SCR and their share in the GVA created in agriculture and forestry of Bulgaria (in %)

Години / Years	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Дял на селско и горско стопанство в БДС, създадена в ЮЦР Share of agriculture and forestry in the GVA of SCR	18,8	16,9	16,2	16,2	16,0	13,3	11,2	9,4	12,3	7,5	8,1
Дял на БДС на сел. и гор. стоп. на ЮЦР и делът им в БДС на бълг. селско и горско стоп. Share of agr. and forestry in the GVA of the SCR & their share in GVA created in agr. and forestry	22,1	20,1	20,7	22,5	23,4	22,8	23,6	24,5	24,3	21,7	22,5

Източник: НСИ, Статистически годишници, 2000-2011 г.
 Source: NSI, Statistical Yearbooks 2001-2011.

Таблица 3. Относителен дял на земеделските стопанства според юридическия им статут и специализация (в %) / Table 3. Relative share of agricultural holdings according to their legal status and specialization (in %)

Култури Crops	Общо Total		Физически лица Natural persons		ЕТ Sole traders		Кооперации Cooperatives		Търговски дружества Commercial companies		Сдружения и други Associations and other					
	2003	2007	2003	2007	2003	2007	2003	2007	2003	2007	2003	2007				
Общо Total	100	100	99,0	98,9	98,9	98,9	0,4	0,4	0,4	0,4	0,2	0,2	0,3	0,4	0,05	0,05
Зърнено-житни Cereals	100	100	98,7	71,6	96,8	0,5	0,7	0,9	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,9	0,05	0,07
Зърнено-бобови Leguminous	100	100	99,6	99,5	99,6	0,2	0,2	0,1	0,1	0,06	0,1	0,09	0,1	0,09	0,3	0,03
Маслодайни култури Oilseed crops	100	100	91,6	82,4	88,4	2,4	21,1	3,7	4,02	30,5	4,7	1,7	16,06	4,2	0,3	2,2
Влакнодайни култури Fibre crops	100	100	50,0	62,9	78,9	-	-	3,5	34,5	25,7	10,5	10,3	8,6	5,2	0,6	2,6
Етеричномаслени и лек. култури Essential-oil and med.crops	100	100	82,7	83,5	83,5	3,6	2,9	3,4	8,5	7,2	4,6	4,7	6,0	8,6	0,6	0,3
Фуражни култури Forage crops	100	100	99,2	98,9	98,5	0,3	0,5	0,6	0,3	0,4	0,4	0,1	0,2	0,4	0,05	0,07
Пресни зеленчуци Vegetables	100	100	99,6	99,5	99,6	0,3	0,2	0,3	0,05	0,04	0,05	0,06	0,09	0,1	0,02	0,03
Овощни насаждения Fruit plantations	100	100	98,3	89,3	98,4	0,6	0,6	0,4	0,5	0,3	0,3	0,3	0,4	0,6	0,2	0,2

Източник: МЗХ, Агростатистика. Бюлетени за структурата на земеделските стопанства 2003-2011 г. и собствени изчисления.
Source: МАФ, Агростатистика. Bulletins farm structure 2003-2011, and own calculations.

то се случва и при търговските дружества. Стопанствата на физически лица са водещи и при отглеждането на етеричномаслени и лекарствени култури, следвани от кооперациите, но с ясна тенденция към намаляване, докато делът на търговските дружества нараства. При отглеждането на фуражни култури, пресни зеленчуци и овощни насаждения отново водещи са стопанствата на физически лица. Това е една трайна тенденция. Участието на останалите организационно-стопански форми е много малко, както е малък и делът им в общия брой стопанства в страната.

Отглеждането на всички изследвани групи земеделски култури е съсредоточено в стопанства на физически лица, които по принцип са малки, което предполага по-ниска степен на интензивно развитие и ефективност на земеделското производство.

От анализа на специализацията на стопанствата според юридическия им статут можем да направим извода, че една голяма част от стопанствата са възприели и прилагат стратегия на оцеляване без развитие. Те не се стремят към максимална печалба, а по-скоро към минимизиране на риска чрез упражняване на различни видове дейност - разнообразна продуктова специализация, при която най-печелившото производство компенсира губещото, за да се осигури оцеляването и просто възпроизводство. Предпочитан вариант е стопанствата да се финансират със собствени

средства. Следователно в България социалните стимули за ангажиране със селскостопанска дейност са много по-силни, в сравнение с икономическите.

Разпределението на земеделските стопанства по производствена специализация, при анкетиранияте земеделски стопанства в Южен централен район, е следното (табл. 4).

Данните показват, че 68,00% от стопанствата са с производствена специализация, която е трудопоглъщаема. Това са производствата на грозде, гъби, зеленчуци и плодове. Съответно 32,00% от стопанствата са със зърнена специализация.

В табл. 5 са представени данни за броя на земеделските стопанства според специализацията им и организационната им форма. Най-многобройни са земеделските стопанства със зърнена специализация (24), като се наблюдава разнообразие от всички организационни форми. Вижда се, че почти 100% от анкетиранияте търговски дружества и земеделски кооперации са със зърнена специализация. 24,00% от анкетиранияте стопанства са със зеленчукова специализация, като организационната форма, която се среща при нея, е на регистрираните земеделски производители. Относително малък е броят на земеделските стопанства с лозарска и овощарска специализация.

Данните и техният анализ за развитието на специализацията на растениевъдството очертават ясно приоритетите. Водещи са

Таблица 4. Разпределение на земеделските стопанства по производствена специализация
Table 4. Distribution of the agricultural holdings according to their production specialization

Специализация Specialization	Брой Number	Относителен дял от общия брой, % Relative share, %
Зърнопроизводство Grain production	24	32,00
Зеленчукопроизводство Horticulture	18	24,00
Лозарство Viticulture	13	17,33
Овощарство Fruit-growing	11	14,67
Гъбарство Mashroom-growing	9	12,00
Всичко Total	75	100,00

Източник: Собствени анкетни данни.
Source: Own questionnaire data.

стопанствата със специализация в производството на житни култури и тенденцията е те да продължат да нарастват.

Южният централен район е със силно развито селско стопанство. В него се намира 20% от ИЗП в България. Земеделските стопанства в ра-

йона са около 30% от всички стопанства в страната. Делът им през 2007 г. е най-висок - 29,45%, докато през 2011 г. е - 27,09%, като процентното намаление на броя стопанства в района е само 1,10%, срещу 7,76% за страната. Това е показател, че уедряването на стопанствата в ЮЦР се

Таблица 5. Разпределение на броя на земеделските стопанства според производствената им специализация и организационната форма

Table 5. Distribution of the number of agricultural holdings according to their production specialization and organization form

Специализация Specialization	Организационна форма Organization form				Общ брой Total
	Земеделски производител Farmer	Кооперация Cooperative	Дружество Association	Едноличен търговец Sole trader	
Зърнопроизводство Grain production	13	5	8	2	28
Зеленчукопроизводство Horticulture	16	0	0	0	16
Лозарство Viticulture	10	0	0	3	13
Овощарство Fruit-growing	9	0	0	1	9
Гъбарство Mashroom-growing	7	0	0	2	9

Източник: Собствени анкетни данни.

Source: Own questionnaire data.

Таблица 6. Относителен дял на специализираните стопанства в ЮЦР спрямо специализираните стопанства в България, по тип производство и по стандартна разлика (СР), (в %)

Table 6. Relative share of the specialized agr. holdings in the SCR in relation to the specialized agr. holdings in Bulgaria by type of production and standard difference (SD), (in %)

Тип производство Type production	Дял на специализираните стопанства Share of specialized agr. holdings					
	2003 г.		2007 г.		2011 г.	
	Спец. стоп., %	СР, %	Спец. стоп., %	СР, %	Спец. стоп., %	СР, %
Зърнено-житни, зърнено-бобови и маслодайни култури Cereals, leguminous and oil production crops	19,51	11,80	20,1	11,50	17,97	6,19
Други полски култури Other field crops	55,46	51,77	56,24	55,43	50,80	33,68
Зеленчуци, цветя и гъби Vegetables, flowers and mashrooms	40,51	40,63	41,47	44,69	40,12	40,62
Лозя Vineyards	32,13	32,46	32,55	35,24	37,16	34,39
Овощни насаждения Perennials	23,1	35,22	32,36	41,96	25,51	17,91
Смесени трайни насаждения Mixed perennials	29,18	13,90	30,42	24,14	35,32	43,88
Растениевъдство Plant-growing	29,1	31,94	26,58	34,21	22,82	17,69

Източник. МЗХ, Агростатистика, Бюлетени 2003-2011 г. и собствени изчисления.

Source. MAF, Agricultural Statistics, 2003-2011 Newsletters, and own calculations.

осъществява с бавни темпове и преобладаването на по-дребни организационно-стопански форми в земеделието се запазва.

Относителният дял на специализираните земеделски стопанства от ЮЦР, спрямо същите в страната по типове производство, е много различен. Водеща е сборната група на стопанствата, специализирани в отглеждането на „други полски култури”. Техният относителен дял се движи между 50 и 57%, като най-висок е през 2007 г., а най-нисък - през 2011 г. (табл. 6). След тях са стопанствата, специализирани в отглеждането на зеленчуци, цветя и гъби, с относителен дял от приблизително 41%, следвани от стопанствата, отглеждащи лозя. Докато стопанствата с полски култури имат като относителен дял незначителен спад, при лозята относителният дял през 2011 г. нараства с 4,6% спрямо 2007 г.

На четвърто място по относителен дял са стопанствата, отглеждащи смесени трайни насаждения, чийто дял нараства от 29,18% през 2003 г. на 30,42% през 2007 г., за да достигне до 35,32% през 2011 г. Следват ги стопанствата с овощни насаждения и на последно място като относителен дял са стопанствата със зърнени култури. Другите райони на страната (най-вече Североизточният район) са водещи в производството на зърнени култури.

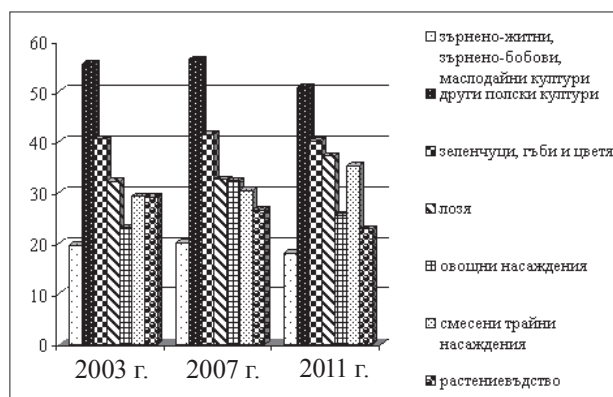
Развитието на специализацията и делът на специализираните стопанства в ЮЦР, спрямо същите в страната, следват една обща тенденция на нарастване през периода от 2003 до 2007 г. Следва намаляване на този дял за периода от 2007 до 2011 г., като изключение правят само стопанствата със смесени трайни насаждения и лозя, чийто дял нараства между 4 и 5%.

Растениевъдните стопанства като дял намаляват от 29,1 на 26,58% за периода от 2003 до 2007 г. и с още 3,76%, като достигат през 2011 г. до 22,82%, т. е. техният брой непрекъснато намалява, което означава че би трябвало да се концентрират или ще могат да се развият и усъвършенстват като по-големи земеделски стопанства.

Делът на специализираните стопанства по стандартна разлика (СР) в ЮЦР, спрямо този в

страната, следва общата тенденция на нарастване от 25,40% през 2003 г. на 26,42% през 2007 г., след което намалява на 16,87% през 2011 г.

Всички растениевъдни стопанства следват общата тенденция. През 2007 г. делът на СР в района, спрямо СР, създавана в страната, нараства с 10,24% и спада през 2011 г. на 17,69%, т. е. намалението от 16,52% е значително под дела от 2003 г. Що се отнася до разпределението на специализираните стопанства в самия ЮЦР

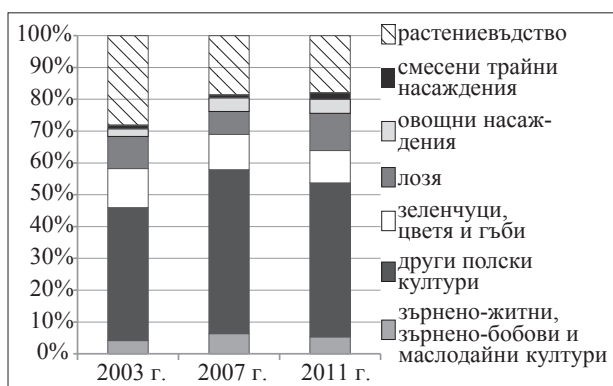

Фиг. 1. Дял на специализираните стопанства от ЮЦР спрямо специализираните стопанства в България по тип производство (в %)

Fig. 1. Relative share of specialized agr. holdings in the SCR in the relation to the specialized agr. holdings in Bulgaria by type of production

Източник. МЗХ, Агростатистика, Бюлетени 2003-2011 г. и собствени изчисления.

Source. MAF, Agricultural Statistics, 2003-2011 Newsletters, and own calculations.

Фиг. 2. Относителен дял на броя на специализираните стопанства в ЮЦР

Fig. 2. Relative share of the number of specialized agricultural holdings in the SCR

Източник. МЗХ, Агростатистика, Бюлетени 2003-2011 г. и собствени изчисления.

Source. MAF, Agricultural Statistics, 2003-2011 Newsletters, and own calculations.

- трудно може да се очертае обща тенденция. По типове производство най-голям дял имат стопанствата с полски култури (фиг. 2)

Следват ги стопанствата, специализирани в производството на зеленчуци, цветя и гъби, но със значително по-малък дял, който се запазва почти същият - с промени под 0,5%. На трето място са стопанствата, отглеждащи лозя, при които незначителният спад под 1% през 2007 г. е последван от нарастване през 2011 г. с 2,4%, с което се надхвърля делът им в началото на периода. След това са стопанствата със зърнени култури, чийто дял почти не се променя.

Делът на растениевъдството като брой специализирани стопанства и като стандартна разлика от 2003 до 2011 г. намалява и губи своите позиции на водещ подотрасъл на селското стопанство в ЮЦР.

Заклучение

Специализацията в ЮЦР е многопластова и разнолика и трудно може да се изведе една обща тенденция. В началото на периода най-голям дял имат стопанствата, отглеждащи полски култури, следвани от стопанствата със зеленчуци, цветя и гъби, с лозя и на последно място тези със зърнени култури. В края на периода делът на специализираните стопанства със зеленчуци, цветя и гъби намалява, затова пък стопанствата, отглеждащи лозя, сериозно се увеличават. Трайна е тенденцията на нарастване на стопанствата, отглеждащи полски култури.

Общият дял на растениевъдството като брой стопанства и по СР намалява. Това означава, че растениевъдството като водеща специализация в ЮЦР губи позиции и се изискват общи усилия за неговото развитие.

Направеното изследване и анализът на данните показват следното:

- Тенденциите на развитие на специализираните стопанства и тяхната икономическа ефективност са разнопосочни. Специализацията в зърнопроизводството е с нарастваща икономическа ефективност, затова размерът и броят на тези стопанства непрекъснато нараства.

- При другите типове специализация се очертава трайна тенденция на спад в икономическата ефективност. Най-сериозен и постоянен е спадът при зеленчукопроизводството.

- Има съществена връзка между производствената специализация на стопанството и получаваните директни плащания. Директните плащания по начина на определяне стимулират най-вече стопанствата със специализация зърнопроизводство.

- Членството на земеделските стопанства в организации на производителите зависи от тяхната специализация и дава възможност за повишаване на конкурентоспособността и ефективността на производството.

ЛИТЕРАТУРА

Башев, Х., Б. Иванов, Нгуен Май Дунг и др. 2010. Сравнителен анализ на аграрната политика на България и Виетнам. „Авангард Прима“, С.

Бирюков, В., А. Зверев, М. Игнацкая, В. Исаев, Н. Карпусь, Д. Кузьмин, А. Динкевич, Л. Федякина. 2003. Экономика, Федеральный фонд учебных курсов, М.

Борисов, П., Т. Радев. 2011. Регионален анализ на специализацията на лозарството в България. Икономика и управление на селското стопанство, № 2, с. 31-39

Вермель, Д., Т. Лысенкова. 2000. Региональная специализация сельскохозяйственного производства России. Экономика сел. хоз-ва России, №10.

Курманова, К. 1992. Развитие специализации сельскохозяйственного производства с учетом региональных особенностей, Все-рос. НИИ экономики сел. хозяйства, М.

Mathijs, E., L. Vranken. 2001. Human capital, gender and organization in transition agriculture: Measuring and explaining the technical efficiency of Bulgarian and Hungarian farms. Post-Communist Economies 13 (2), pp. 171-187

Clothier, L., S. Langton, N. Boatman and A. Woodend. 2008. Agricultural Specialisation. Defra Agricultural Change and Environment Observatory Research Report №11.

Vranken, L. et al. 2000. Farm Restructuring and Efficiency in Transition: Evidence from Bulgaria and Hungary, Selected Paper, American Agricultural Economics Association Annual Meeting, Tampa, July 30-August 2, Florida.

Swinnen, J., J. Eastern. 2004. Enlargement of the EU and Its Implication for Agriculture and Agricultural Policies. Food Economies, vol. 1, №1, pp. 5-11

Tristan, D., Skolrud, Erik O'Donoghue, C. Richard. 2007. Shumway and Almuhana Melhim. Farm Growth, Consolidation and Diversification: Washington Dairy Industry, 2 nd Quarter / 22 (2).

Todorova, S. Assessment of Agricultural Organizations in Bulgaria, LAP LAMBERT Academic Publishing (2013-01-07).

Problems of the Specialization of Production in the South Central Region

J. IKOVA, S. TODOROVA

University of Agriculture - Plovdiv

(Summary)

The specialization of agricultural production is a factor in the effective enhancing and functioning of the viability of agricultural holdings.

The object of study in this work is the specialization of agricultural production in the South Central Region (SCR). The choice of the area of study is based on multiple objective reasons. By GDP per capita SCR is second with a growth of 156,6 % for the period between the years of 2000 and 2010, following the Southwestern region. The goal is to analyze the specialization of plant production and to outline the development trends on the basis of the currently existing state of plant production in the region.

To achieve the objectives of the survey we have used our own polling data, as well as data from the MAF and the NSI plus additional calculations made by the authors. In the selection of the municipalities for the study the goal was to capture the diversity of the South Central region in terms of: the structure of the economy in the municipalities; the degree of development of the municipalities; the level of infrastructure development; the natural-climatic diversity; the economic activity of the population. The four chosen municipalities are: **the municipality of Saedinenie, the municipality of Maritsa, the municipality of Stamboliyski, and the municipality of Rhodopes**. A sample of 75 agricultural holdings with different organizational status in the municipalities is formed.

For the purpose of this study a **nesting selection** is used for the determination of the sample. In the literature the nesting selection is also known as **serial and multistage** selection. In it the formation of the sample takes place at two or more levels (stages). The nesting selection provides reliable results when it is in compliance with the principle of randomness.

A brief theoretical overview of the problem of specialization in Bulgarian and foreign literature has been made. It has been proven that the trends in the level and the dynamics of specialization over the past decades are dependent on the structural changes in the agricultural sector of the country. The typology of the holdings provides an opportunity to determine their specialization and economic size using single classification method depending on the proportion of areas under crops and the number of animals calculated in **standard differences**.

A distribution of the holdings according to their standard difference by specialization has been made in 2007 and 20011, and the trends in its amendment have been studied. The profitability of the holdings is different according to their specialization.

As a result of the study we can draw the following conclusions:

- Specialization of plant production is concentrated in small and medium-sized holdings. The general trend is also valid for the individual types of specialization.
- The number of small holdings tends to decrease.
- The rate of growth of specialized medium-sized holdings is low.
- Large specialized holdings are very few and their growth is insignificant for all types of specialization.

The trends of development of the specialized agricultural holdings and their economic efficiency are divergent. The specialization in grain production is of increasing economic efficiency, which is why the size and number of these farms is growing steadily. A lasting trend of decline in economic performance has emerged for the other types of specialization. The decline in vegetable growing is the most serious and permanent one.

Key words: specialization, farms, economic efficiency, South Central Region

Статията е постъпила в редакцията на 21.XII.2013 г.